

NEFORMALIŲ XX A. PABAIGOS – XXI A. PRADŽIOS LIETUVOS JAUNIMO LEIDINIŲ – FANZINŲ – LEIDYBOS TENDENCIJOS

Aušra Kairaitytė-Užupė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Muitinės g. 8, LT-44280, Kaunas
El. paštas ausra.kairaityte-uzupe@knf.vu.lt

Santrauka. *Straipsnyje analizuojami iki šiol platesnio tyrėjų dėmesio nesulaukę Lietuvos jaunimo subkultūrinių grupių leidiniai – fanzinai (zinai). Popieriniai fanzinai pradėti kurti XX a. pabaigoje ir išpopuliarėjo XX a. 10 dešimtmetyje plintant Vakarų kultūros idėjoms, keičiantis Lietuvos politinei, sociokultūrinei aplinkai, technologinėms kopijavimo ir dauginimo galimybėms.*

Straipsnyje, pasitelkus Skaitmeninio Lietuvos jaunimo kultūros archyvo „Lietuvos žinių kolekcijos“ ir papildomai surinktų šaltinių išteklius, analizuojamos fanzinų kūrimo ir leidybos tendencijos. Lyginant atskiroms subkultūrinėms grupėms priskirtų fanzinų leidybos panašumus ir skirtumus, siekiama suprasti šių leidinių kūrimo kultūrinį kontekstą, santykį su skaitytojais, fanzinų kūrėjų leidybos galimybes.

Tyrimui taikoma fanzinų aprašomųjų metaduomenų analizės ir sisteminimo, etnografinio tyrimo metodai (tikslinis pokalbis, klausimynas, kokybiniai interviu su fanzinų autoriais, leidėjais, kolekcininkais). Tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvoje daugiausiai XX a. 10 dešimtmetyje metalo muzikos fanzinų autoriai, skirtingai nei pankai ir fantastikos mėgėjai, kūrė daugiau anglų kalba parašytų leidinių. Metalo muzikos fan-

zinai pasižymėjo didesne apimtimi. Fantastikos mėgėjų leidiniai nuo metalistams ir pankams priskirtų fanzinų skyrėsi didesniu tęstinių leidinių numerių skaičiumi ir mažesniu vienkartinių leidinių skaičiumi. Su pankų ideologija siejamų fanzinų autoriai daugiausia rinkosi leidinius dauginti savarankiškai kopijavimo aparatu. Metalo muzikos ir fantastikos fanzinų kūrėjai dažniau naudojo profesionalių spaustuvių paslaugomis. Fanzinuose vartojama kalba, jos stilius padėjo formuoti artimų ryši su skaitytojais, atskleidė subkultūrinių grupių tapatumo bruožus, padėjo ypač metalo muzikos fanzinų autoriams įsilieti į tarptautinį fanzinų kultūros kontekstą. Siekdami savarankiškumo ir individualumo, fanzinų kūrėjai nepaisė profesionalios leidybos standartų. Fanzinų leidyba priklausė nuo individualaus pasirinkimo, motyvacijos ir kūrybiškumo, skaitytojų susidomėjimo ir technologinių (leidinių dauginimo, maketavimo) galimybių. Lietuvoje kurti fanzinai tapo viena pagrindine alternatyvaus jaunimo bendravimo, idėjų sklaidos, kūrybinės laisvės ir saviraiškos forma.

Reikšminiai žodžiai: fanzinai, zina, Lietuvos jaunimas, subkultūra, metalistai, pankai, fantastai, dešimtas dešimtmetis, neprofesionali spauda, meta-duomenys.

Publishing Trends of Informal Lithuanian Youth Publications – Fanzines – at the End of the 20th Century and the Beginning of the 21st Century

Summary. *This article analyzes Lithuanian youth subcultural group publications – fanzines (zines) – which have not yet received broader attention from researchers. Paper fanzines started to be created at the end of the 20th century and became popular in the 1990s, spreading Western culture ideas and changing the political, and socio-cultural environment in Lithuania along with technological copying and reproduction possibilities. Using resources from Lithuania’s Youth Culture Digital Archive “Lithuanian Zine Collection” and additionally collected sources, the article analyzes the trends in the creation and publishing of fanzines. By comparing the publishing similarities and differences of fanzines attributed to different subcultural groups, the aim is to understand the cultural context of these publications, their relationship with readers, and the publishing possibilities of fanzine creators. The study applies descriptive metadata analysis and systematization of fanzines, as well as ethnographic research methods (targeted interview,*

questionnaire, and qualitative interviews with fanzine authors, publishers, and collectors).

The research results showed that in Lithuania, mainly in the 1990s, metal music fanzine authors, unlike punks and science fiction fans, created more publications written in English. Metal music fanzines were characterized by greater volume. Science fiction fans' publications differed from those of metalheads and punks by a greater number of continuous issues and fewer one-time publications. Authors of fanzines associated with punk ideology mostly chose to independently reproduce publications using a copying machine, while creators of metal music and science fiction fanzines more often used professional printing services. The language used in fanzines and its style helped to form a close relationship with readers, revealed the identity traits of subcultural groups, and helped metal music fanzine authors to integrate into the international fanzine culture context. Seeking independence and individuality, fanzine creators disregarded professional publishing standards. Fanzine publishing depended on individual choice, motivation, creativity, reader interest, and technological possibilities (publication reproduction, layout). Fanzines created in Lithuania became one of the main forms of idea dissemination, creative freedom, and self-expression for alternative youth communication.

Keywords: fanzines, zines, Lithuanian youth, subculture, metalheads, punks, science fiction fans, 1990s, non-professional press, metadata.

IVADAS

Straipsnyje analizuojami neformalūs Lietuvos jaunimo leidiniai, vadinami fanziniais. Vakarų kultūroje atsiradęs fanzino terminas¹ yra angliškų žodžių *gerbėjas* (angl. *fan*) ir *žurnalas* (angl. *magazine*) junginys. Fanziniais (sutrumpintai ziniais) įprasta vadinti nekomercinius, neprofesionalius, nedidelio tiražo leidinius, kuriuos kuria, leidžia ir platina patys jų kūrėjai².

- 1 Fanzinų terminą pasiūlė fantastikos mėgėjas Louis Russas Chauvenetas savo kurtame mėgėjiškame leidinyje *Detours* Nr. 6, kuris pasirodė 1940 m. spalio mėn. Jungtinėse Amerikos Valstijose (SHEIDLOWER, Jesse (ed.). Fanzine. In *Historical Dictionary of Science Fiction*, 2020 [žiūrėta 2024 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<https://sfdictionary.com/view/186/fanzine#qid7367>>).
- 2 DUNCOMBE, Stephen. *Notes from underground: Zines and the politics of alternative culture*. New York: Verso, 1997, p. 10–11.

Lietuvoje fanzinų kūrimo ir leidybos reiškinys, kaip ir šiuos leidinius įvardijantis terminas, buvo perimtas iš Vakarų kultūros ir ypač išpopuliarėjo XX a. 10 dešimtmetyje, pirmaisiais Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo metais, kuomet suaktyvėjo Lietuvos kultūrinio andergraundo judėjimas³. Tuo laikotarpiu fanzinius Lietuvoje ėmė kurti įvairios alternatyvios jaunimo grupės: fantastikos mėgėjų klubai, alternatyvios, roko, metalo, pankų, gotikinės, elektroninės muzikos gerbėjai, įvairūs menininkai, futbolo fanai ir kt.

Skirtingų subkultūrinių grupių kuriami fanzinai užpildė neformaliajam jaunimui skirtos periodinės spaudos trūkumą. Jaunimui skirtos profesionalios tiek periodinės, tiek neperiodinės literatūros, ypač susijusios su alternatyvia muzika, koncertais, festivaliais, kitomis neformalaus jaunimo gyvenimo aktualijomis, XX a. 9–10 dešimtmetyje buvo gana nedaug.

Sąjūdžio laikotarpiu pavienių, alternatyviam jaunimui aktualių straipsnių pasirodydavo tuometiniuose jaunimui skirtuose laikraščiuose ir žurnaluose. Pavyzdžiui, straipsniai, apžvelgiantys XX a. 9 dešimtmečio pabaigos – 10 dešimtmečio pradžios Lietuvos bei užsienio muzikos sceną, renginius, festivalius, kitą jaunimo veiklą, spausdinti mėnesiniame žurnale *Moksleivis*, leistame 1958–2001 m. Vilniuje; kultūros ir meno žurnale *Nemunas*, leistame nuo 1967 m. Kaune; dienraštyje *Komjaunimo tiesa*, leistame nuo 1944 m. iki 1989 m., kurį 1990 m. pakeitė dienraštis *Lietuvos rytas*; laikraštyje *Mes!*, kuris leistas kaip specialus *Lietuvos ryto* leidinys jaunimui Vilniuje 1991–1994 m.; žurnale *Jaunimo gretos*, leistame iki 1995 m. Vilniuje.

XX a. 9 dešimtmečio pabaigoje – 10 dešimtmečio pradžioje pasirodė ir keletas muzikinių žurnalų, tokių kaip informacinis leidinys *Melomanas*, leistas 1988–1991 m. Vilniuje (red. Edmundas Žalpytis); muzikinis žurnalas *Mix*, leistas 1990–1991 m. Kauno jaunimo susivienijimo „Baltica“ reklamos studijos (red. Vytautas Mizaras); naujosios (elektroninės, alternatyvios) muzikos žurnalas *Tango*, leistas 1990–2002 m. Vilniuje (red. Robertas Kundrotas, Linas Vyliaudas). Kiek vėliau pradėjo eiti mėnesinis spalvotas muzikos žurnalas *Ausis*, leistas 1995–2000 m. Vilniuje (red. Gediminas Jušys), ir kt.

Jaunimui skirta profesionalioji periodinė spauda neatliepė ir kito svarbaus alternatyvaus jaunimo kultūrinių grupių poreikio – saviraiškos laisvės ir subkultūrinių grupių idėjų sklaidos problemos. Nors Sąjūdžio laikotarpiu ir pirmaisiais Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo metais spaudoje pasirodydavo publikacijų, pristatančių jaunimo subkultūrinę veiklą, tokių kaip

3 RAMANAUSKAITĖ, Egidija. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas: XX a. pabaigos Lietuvos subkultūrinių bendrijų tyrinėjimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004.

Lietuvos ir užsienio muzikos sceną, koncertus, ar pačius fanzinas⁴, vis dėlto periodinėje spaudoje vyravo populiariosios muzikos ir masinės kultūros aktualijos, kurios neatliepė alternatyvaus jaunimo vertybinių įsitikinimų. Fanzinai, kaip viena reikšmingiausių jaunimo saviraiškos formų⁵, tapo alternatyva profesionaliai jaunimo periodinei spaudai, o kartu prisidėjo ir prie alternatyvios kultūros idėjų sklaidos Lietuvoje.

Užsienio mokslinėje literatūroje fanzinai analizuoti ir vertinti kaip alternatyvi žiniasklaida, kurioje nepaisoma visuomenėje priimtų tradicinės žiniasklaidos etikos principų⁶. Fanzinų kūrėjai nesiekė komercinės naudos ar oficialaus pripažinimo. Tačiau jiems rūpėjo kūrybos laisvė, individualumas, autentiškumas, siekis provokuoti tiek tekstu, tiek fanzinuose pateikiamu vaizdu, kartu įtraukti į atviras diskusijas⁷.

Fanzinai, kaip alternatyvios jaunimo kultūros reiškinys, tyrinėtas ne tik kaip formuojantis ir reprezentuojantis subkultūrinį identitetą⁸, bet ir oponuojantis populiariosios kultūros normoms⁹, oficialiosios kalbos vartojimo¹⁰, leidinių estetikos¹¹ standartams. Pasaulio šalių tyrinėjimuose nagrinėjami fanzinų reiškinio paplitimo, raidos, sociokultūrinių, politinių, ekonominių įtakų aspektai, pavyzdžiui, Anglijoje leistų fanzinų ir masinės kultūros santykis¹², Lenkijos

- 4 Pavyzdžiui, žr. KUNČINAS, Domas. Pasidaryk pac... ziną?! *Moksleivis*. Vilnius, 1995, nr. 5; KUNČINAS, Domas. Pasidaryk pac... ziną?! *Moksleivis*. Vilnius, 1995, nr. 6; *Nemunas*. Kaunas, 1989, nr. 1; *Nemunas*. Kaunas, 1991, nr. 7; LIOGĖ, Ugnius. „Wounded“ – tik apie tai, kas originalu ir gerai. *Mes!* Vilnius, 1993, nr. 3; MIZARAS, Vytautas. Lietuviški fanzinai: Raganos ir Alus. *Mes!*. Vilnius, 1993, nr. 3 ir kt.
- 5 TRIGGS, Teal. *Fanzines: The DIY Revolution*. San Francisco: Chronicle Books, 2010.
- 6 ATTON, Chris. *Alternative Media*. Sage Publications, 2002.
- 7 GABALLO, Viviana. Language and culture in minor media text types: A diachronic, intralinguistic analysis from fanzines to webzines. In *Contrastive Media Analysis – Approaches to linguistic and cultural aspects of mass media communication*. John Benjamins Publishing Company, 2012, p. 171–173.
- 8 DIXON, Kevin. Demand and the reduction of consumer power in English football: a historical case-study of newcastle United fanzine, the Mag 1988–1999. *Soccer & Society*, 2020, nr. 21.1, p. 96–114.
- 9 DUNCOMBE, Stephen. *Notes from underground...*, p. 45–48.
- 10 ANDROUTSOPOULOS, Jannis K. Non-standard spellings in media texts: The case of German fanzines. *Journal of Sociolinguistics*, 2000, nr. 4.4, p. 514–533.
- 11 FLONT, Mateusz. (Anty) estetyka wizualna polskich zinów: część I: “trzeci obieg” w latach 80. In *Badanie i projektowanie komunikacji*. Wrocław: Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017, nr. 6, p. 248–264.
- 12 TRIGGS, Teal. Alphabet Soup: Reading British fanzines. *Visible language*, 1995, nr. 29.1, p. 72–87.

fanzinų raida ir estetiškos išraiškos¹³, Portugalijos pankų muzikos scena ir fanzinų turinio analizė¹⁴. Lietuvos fanzinų tyrinėjimuose kiek plačiau apžvelgtas fanzinų reiškinių kontekstas, jų neformalumo bruožai¹⁵, pankų, metalo muzikos fanzinų kalbos, plėtojamų temų, vizualinių išraiškų įvairovė¹⁶. Tačiau XX a. pabaigoje pasirodžiusios neformalios Lietuvos jaunimo spaudos kūrimo ir leidybos tyrimai didesnio dėmesio nesulaukė.

Verta paminėti, kad XX a. pabaigos Lietuvos jaunimo fanzinai turi šiek tiek panašumų su XX a. pradžios ir vidurio Lietuvos jaunimo leistais periodiniais ir neperiodiniais leidiniais. Nors minėto laikotarpio leidinių turinys, pristatomos temos skyrėsi, panašumai siejami su jaunimo spaudos įtaka tapatybės kūrimui, leidybos ypatumais.

Ž. Zaveckienė, išsamiai tyrinėjusi 1918–1940 m. leistą Lietuvos jaunimo spaudą, pastebėjo, kad skirtingų politinių nuostatų jaunimo organizacijų spauda padėjo formuoti jaunimo religinę pasaulėžiūrą, patriotinę nuostatą, moralę¹⁷. Anot D. Dapkutės, jaunimo tapatybę formavo ir JAV lietuvių studentų XX a. 6–7 dešimtmečiais leisti vienkartiniai ir tęstiniai leidiniai, kuriuose buvo analizuojamos įvairios to meto visuomeninės problemos¹⁸.

XX a. pradžios ir vidurio jaunimo periodinė ir neperiodinė spauda skyrėsi nuo šiandieninių laikraščių ir žurnalų – dauguma leidinių buvo didelių sąsiuvininių formato, leidžiami nereguliariai. Leidiniai, ypač periferiniai, buvo dauginti naudojant operatyvias dauginimo priemones, tokias kaip šapirografai, hektografai ir rotatoriai, arba perrašomi ranka. Tiražas, kuris gana retai pateikiamas leidiniuose, svyravo nuo kelių šimtų iki kelių egzempliorių¹⁹.

13 FLONT, Mateusz. (Anty) estetyka wizualna polskich zinów: część II: „obieg alternatywny“ w latach 90. In *Badanie i projektowanie komunikacji*. Wrocław: Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018, nr. 1, p. 155–175.

14 QUINTELA, Pedro; GUERRA, Paula. Punk Fanzines in Portugal (1978–2013): A Critical Overview. In *Punk, Fanzines and DIY Cultures in a Global World: Fast, Furious and Xerox*, 2020, p. 41–69.

15 GINTAUTAS, Mažeikis. *Paraštės: minčių voratinkliai*. Šiauliai: Saulės delta, 1999.

16 ŠATŪNIENĖ, Reda. Pankų subkultūrinės tapatybės bruožai Lietuvoje ir Vakaruose. *Grupės ir aplinkos*, 2009, nr. 1, p. 154–156; LIUBINIENĖ, Neringa. Metalo muzikos gerbėjų fanzinai: subkultūrinės grupės tapatybės kodai. *Grupės ir aplinkos*, 2009, nr. 1, p. 204–217.

17 ZAVECKIENĖ, Žiedūnė. *Jaunimas istorijos skersvėjuose: Lietuvos jaunimo spauda 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, p. 318.

18 DAPKUTĖ, Daiva. From Sandwich to Santara: Frivolously Serious Publications by Lithuanian Students in the US. *Knygotyra*, 2020, nr. 74, p. 165.

19 ZAVECKIENĖ, Žiedūnė. *Jaunimas istorijos skersvėjuose...*, p. 312.

XX a. pabaigos jaunimo kurti fanzinai taip pat ne visuomet panašūs į laikraščius ar žurnalus. Nors sąsiuvinio formato, ranka rašytų ir iliustruotų leidinių pasitaikė, vis dėlto vyravo kopijavimu popieriaus lapuose tuo metu populiariais „Xerox“ kopijavimo aparatais daugintos leidinių versijos. Pavieniai leidiniai dauginti spausdintuvu, o esant galimybei leidinių kopijos tiražuojamos profesionaliose spaustuose ar privačiose leidyklose.

Kaip ir XX a. pradžioje ar viduryje, taip ir XX a. pabaigoje ar XXI a. pradžioje pasirodžiusiuose Lietuvos jaunimo leistuose fanzinuose pateikiama gana neišsami bibliografinė leidinių informacija. Ne visada juose nurodomi sukūrimo metai, vieta, tiražas, leidėjai ar autoriai. Kūrėjai neretai naudojo sugalvotus slapyvardžius, vardų variacijas, kurios skirtinguose numeriuose keitėsi. Atskirų fanzinų periodiškumas taip pat nebuvo reguliarus. Dalis fanzinų – vienkartiniai leidiniai, nepasižymėję dideliu tiražu, apimtimi ar kokybe.

Pažymėtina, kad Lietuvoje alternatyvaus jaunimo kurti fanzinai nuo pat jų atsiradimo pradžios nebuvo oficialiai kaupiami ir registruojami kaip periodiniai žurnalai, laikraščiai ar kitokio pobūdžio leidiniai. Lietuvos bibliotekų ištekliuose fanzinai kaip atskira leidinių kategorija nėra išskiriama. Pavyzdžiui, į Kauno apskrities viešosios bibliotekos ir Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos periodikos fondus patekę fantastų mėgėjų 1994–2017 m. leistas fanzinas *Dorado raganos* priskirtas žurnalo kategorijai²⁰.

Nepaisant to, kad fanzinai kaip periodinė ar neperiodinė jaunimo spauda nebuvo renkama bibliotekų, archyvų, ar fanzinuose pastebimų bibliografinių duomenų trūkumo, šių leidinių tyrimai, apimantys jų kūrimo, leidybos ypatumus, gali padėti suprasti skirtingų jaunimo subkultūrinių grupių būdingus požymius, atliepiančius jų poreikius, o kartu ir neformalaus Lietuvos jaunimo kultūrinio tapatumo bruožus, ypač išryškėjusius XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais.

Straipsnyje gilinamasi į XX a. 10 dešimtmetyje išpopuliarėjusių fanzinų leidybos ypatumų, fanzinų kūrėjų saviraiškos ir kūrybiškumo problematiką, kaip fanzinų kūrėjų asmeninės, finansinės, techninės galimybės veikė leidybos procesą, koks buvo leidėjų santykis su skaitytojais, atskirų subkultūrinių grupių vertybinėmis išraiškomis, pasaulėžiūros nuostatomis. Fanzinų leidybos analizė taip pat gali padėti suprasti fanzinų tarpusavio sąsajas, platesnį reiškinių kontekstą.

Straipsnio *objektas* – Lietuvos neformalaus jaunimo kurti tęstiniai ir vienkartiniai leidiniai – fanzinai, daugiausiai leisti XX a. 10 dešimtmetyje. Šis ty-

20 *Dorado raganos*. Vilnius, 1994–2011, 2017. [žiūrėta 2023 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<https://biblioteka.lt/metis/publication/C1B0000476436?q=vik0qpgi0>>.

rimo laikotarpis pasirinktas atsižvelgiant į popierinių fanzinų kūrimo ir platinimo raidos dinamiką. XX a. 10 dešimtmetyje neformalaus jaunimo kurti ir savarankiškai platinti fanzinai ypač išpopuliarėjo atsiradus technologinėms jų kopijavimo ir dauginimo galimybėms. Kartu fanzinų atsiradimą ir paplitimą paskatino Vakarų kultūros idėjų sklaida, besikeičianti Lietuvos politinės visuomenės, kultūrinių, socialinių pokyčių aplinka.

Straipsnio *tikslas* – išanalizuoti Lietuvos jaunimo leidinių – fanzinų kūrimo ir leidybos tendencijas. Lyginant atskiroms subkultūrinėms grupėms priskirtų fanzinų leidybos panašumus ir skirtumus, siekiama suprasti šių leidinių kūrimo kultūrinį kontekstą, santykį su skaitytojais, fanzinų kūrėjų leidybos galimybes.

Uždaviniai: 1) išanalizuoti fanzinuose vartojamos kalbos ypatumus; 2) palyginti metalistų, pankų ir fantastų subkultūrinėms grupėms priskirtų leidinių ir jų numerių santykį, nustatyti fanzinų apimties priežastis; 3) ištirti fanzinų dauginimo ir tiražo galimybes technologinių, ekonominių ir kultūrinių veiksnių kontekste.

Tyrimo metodai. Fanzinų tyrimui pasitelkti aprašomųjų metaduomenų (angl. *descriptive metadata*) sisteminimo ir analizės bei kokybinio lauko tyrimų metodai. Etnografinio lauko tyrimo metu taikyti laisvų pokalbių, struktūruoto interviu ir klausimyno metodai. Tyrimo metu apklausta 30 fanzinų kūrėjų, kolekcininkų, leidėjų²¹. Pasirinkti tyrimo metodai leidžia sistemiškai apdoroti surinktus kiekybinius ir kokybinius su fanzinais susijusius duomenis ir suprasti fanzinų kūrimo bei leidybos procesą, kultūrinį bei socialinį kontekstą, fanzinų kūrėjų, leidėjų veiklos, santykio su skaitytojais ypatumus.

Tyrimo šaltiniai. Straipsnyje panaudota keletas tyrimo šaltinių. Pagrindinę tyrimo medžiagą sudaro Skaitmeninio Lietuvos jaunimo kultūros archyvo „Lietuvos žinų kolekcijos“ ištekliai²² (504 įrašai). Išsamesnei analizei papildomai susisteminta interneto svetainėse²³ skelbta informacija apie Lietuvoje XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje jaunimo leistus fanzinius. Naudotasi ir pa-

21 Etnografinis lauko tyrimas vykdytas 2021–2023 m. įgyvendinant skaitmeninės humanitarikos projektą „Lietuvos jaunimo neformalių savilaidos laikraštėlių („fanzinų“) duomenų bazės sukūrimas, atvėrimas visuomenei ir reiškinių tyrimai“ (2021–2023 m., projekto vadovė Egidija Kiškina), kuriam finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT) (sut. Nr. S-LIP-21-30). Straipsnyje panaudoti projekto metu ir papildomai tyrimui sukurti aprašomieji metaduomenys.

22 *Lietuvos žinų kolekcija*. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/>>.

23 *Press of Darkness*. [žiūrėta 2024 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pressofdarkness.com/>>; *Fanzinai*. Fantastika.lt. [žiūrėta 2024 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://fantastika.lt/category/fandomas/fanzinai/>> ir kt.

teikėjų suteiktais duomenimis apie to meto Lietuvoje kurtus fanzinus, kurie nebuvo suskaitmeninti ar fiziškai išlikę (330 įrašų). Analizei iš viso panaudotas 834 fanzinų aprašomųjų metaduomenų rinkinys. Šio tyrimo metu surinkti duomenys nėra galutiniai – alternatyvaus jaunimo sukurtų ir platintų fanzinų galėjo būti ir daugiau.

Aprašant „Lietuvos zinų kolekcijoje“ suskaitmenintų fanzinų ir papildomai surinktų fanzinų metaduomenis, dalis informacijos rekonstruota pasitelkus fanzinų turinio analizę ir lauko tyrimų informaciją²⁴. Dalis analizuojamų fanzinų duomenų nenustatyta. Duomenų apie fanzinų leidimo metus, vietą, autorius, numerių, puslapių skaičių, kalbą, formatą ar leidybos būdą ypač trūksta įrašuose, kurie buvo papildomai surinkti iš interneto šaltinių ir etnografinio lauko tyrimo metu gautų duomenų. Pateikėjai galėjo nurodyti dalį informacijos apie fanzinus, kuriuos jie skaitė ar leido – daugiausia apie jų žanrą, pavadinimus, metus, apytikslį tiražą.

Duomenų apie fanzinus dėl jų neformalaus pobūdžio trūksta ir Skaitmeninio Lietuvos jaunimo kultūros archyvo suskaitmenintuose leidiniuose. Pavyzdžiui, „Lietuvos zinų kolekcijoje“ 66 proc. fanzinų leidimo metai nurodyti gana tiksliai, 21 proc. fanzinų metai rekonstruoti, 13 proc. leidinių metai nenustatyti, tačiau žinoma, kad šie popieriniai fanzinai buvo sukurti ir savarankiškai platinėti daugiausia XX a. 10 dešimtmetyje.

Analizuojant Lietuvos fanzinų leidybos ypatumus (unikalių leidinių ir jų numerių santykį, fanzinų apimtį, dauginimo būdą), tarpusavyje lyginami metalistų, pankų ir fantastų kurti fanzinų numeriai, kurių buvo sukaupta daugiausiai. Su kitomis subkultūromis tapatinamų fanzinų surinkta santykinai mažiau. „Lietuvos zinų kolekcijos“ ir papildomai surinktuose ištekliuose fanzinai atskiroms subkultūroms priskirti vadovaujantis fanzinų turiniu, maketo dizainu, fanzinų autorių suteiktais duomenimis.

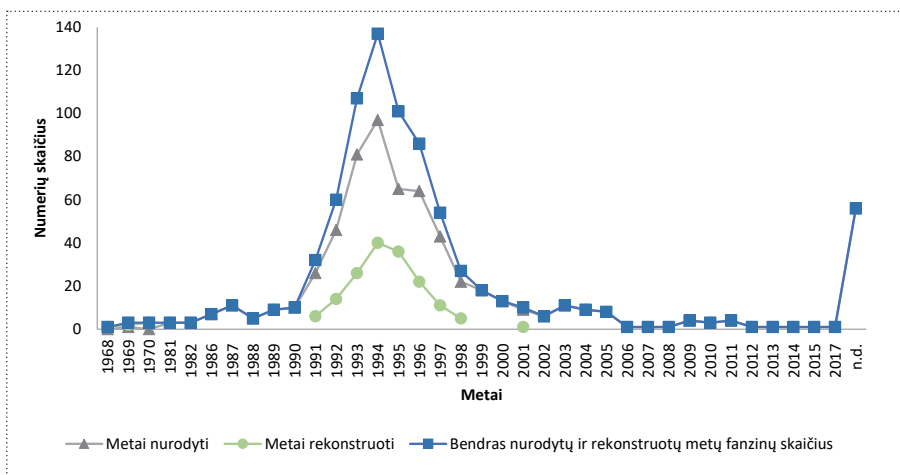
Į tyrimo imtį neįtraukti fanzinai, kurių turinys ir idėjos būdingi skirtingoms subkultūroms, t. y. „Lietuvos zinų kolekcijos“ įrašo aprašomuosiuose metaduomenyse jie buvo priskirti mišriai kategorijai, nurodant skirtingų subkultūrinių grupių pavadinimus. Į aprašomųjų metaduomenų analizę neįtrauktos ir fanzinius lydėjusios reklaminio pobūdžio skrajutės, lankstinukai, plakatai, kompaktiniai diskai ir kita medžiaga.

24 Fanzinų tyrėjai taiko anketos arba interviu metodą su leidinių autoriais, kaip vieną iš efektyviausių būdų nustatyti bibliografinius fanzinų duomenis, tokius kaip pavadinimas ir kt. (HALL, Hazel; SMITH, Neil. You'll wish it was all over: the bibliographic control of grey literature with reference to print football fanzines. *Serials*, 1997, nr. 10, p. 191–192).

FANZINŲ LEIDYBOS YPATUMAI

Skaitmeninio Lietuvos jaunimo kultūros archyvo „Lietuvos žinių kolekcijos“ ir papildomai surinktuose ištekliuose XX a. 7–9 dešimtmečiais fiksuoti pavieniai neformaliųjų jaunimo grupių, daugiausiai hiپیų, fantastikos mėgėjų, kiek vėliau pasirodę pankų subkultūros leidiniai, kurie nuo XX a. 9 dešimtmečio pabaigos pačių kūrėjų pradėti vadinti fanzinais.

Daugiausiai įvairių subkultūrinių grupių fanzinų pasirodė 1994 m., kuomet buvo sukurta beveik 17 proc. unikaliųjų fanzinų numerių, t. y. apie 140 atskirų leidinių (žr. 1 pav.). Apie 1993–1995 m., atsiradus galimybėms pasinaudoti asmeniniais kompiuteriais, ranka ar spausdinimo mašinėle rašytus fanzinius pakeitė iš dalies kompiuteriu maketuoti leidiniai. XX a. 10 dešimtmečio pabaigoje popierinių fanzinų kūrimas nuosekliai mažėjo, populiarėjant naujoms skaitmeninėms leidinių kūrimo technologijoms ir galimybėms juos nevaržomai publikuoti internetinėje erdvėje. XXI a. pradžioje pasirodė pavieniai, dažniausiai tęstinių leidinių numeriai²⁵.

1 PAV. Lietuvos jaunimo fanzinų kūrimo ir platinimo laikotarpis (1968–2015 m.) (n = 834).

„Lietuvos žinių kolekcijos“ ir papildomai surinktų šaltinių duomenys.

25 Plačiau apie pirmuosius Lietuvos neformalaus jaunimo kurtus fanzinius ir jų paplitimą žr. KAIRAITYTĖ-UŽUPĖ, Aušra; RAMANAUSKAITĖ, Egidija. Jaunimo neformaliųjų savilaidos leidinių fanzinų atsiradimas ir paplitimas Lietuvoje. *Tautosakos darbai*, 2023, nr. 65, p. 128–144.

Popierinių fanzinų kūrimo laikotarpiu Lietuvos ekonominės, politinės, sociokultūrinės aplinkybės skatino naujų, vakarietišku idėjų ir kūrybiškų sprendimų paieškas. Fanzinų autoriai, vadovaudamiesi Vakaruose išpopuliarėjusiu leidžiamų fanzinų kūrybos principu „Pasidaryk pats“ (angl. *Do It Yourself* – DIY), kūrė unikalų leidinių stilių, savarankiškai daugino, asmeniškai platino savo kūrybos leidinius. „Pasidaryk pats“ prieiga kartu atvėrė galimybes fanzinų kūrėjams plėtoti nepriklausomą skaitytojų tinklą, juos įtraukiant į atviras diskusijas²⁶.

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje Lietuvos neformalaus jaunimo kurtus fanzinius iš esmės galima priskirti tiek periodinei, tiek neperiodinei jaunimo spaudai. Dažnas fanzinų kūrėjas siekė, kad jo platinamo leidinio numeriai pagal esamas galimybes pasirodytų reguliariai. Dalis fanzinų kūrėjų, leisdami naujus to paties fanzino numerius, siekė tobulinti tiek maketą, tiek turinį, sudominti skaitytojus originaliomis publikacijomis.

XX a. 10 dešimtmetyje neformalaus jaunimo fanzinai išsiskyrė turinio ir temų įvairove – nuo andergraundinės muzikos, meno, sporto renginių apžvalgos iki humoristinių, siaubo ar fantastinių apsakymų, novelių ir poezijos. Fanzinuose paliečiami ir socialiniai, istoriniai, religiniai ar politiniai visuomenės gyvenimo aspektai. Nevengiama pašaipų, obsceniškų, tiesmukiškų pasisakymų ar diskusijų radikaliomis temomis, neaptinkamų profesionaliojoje žiniasklaidoje.

FANZINŲ KALBA

Nuo XX a. 10 dešimtmečio pradžios fanzinai buvo leidžiami ne tik lietuvių, bet ir anglų ar kitomis kalbomis. Lietuvių kalba dominavo fantastų (88 proc.) ir pankų (72 proc.) subkultūrai priskirtuose vienkartinuose ir tęstiniuose leidiniuose. 45 proc. lietuvių kalba parašytų fanzinų platinta sunkiosios, metalo muzikos gerbėjams (žr. 1 lentelę).

1 LENTELĖ. Lietuvoje kurtų ir platintų fanzinų kalba (n = 602)

	Anglų	Lietuvių	Lietuvių, anglų	Lietuvių ir kt.	Nėra duomenų
Fantastai	3 %	88 %	1 %	0 %	9 %
Metalistai	32 %	45 %	9 %	2 %	12 %
Pankai	1 %	72 %	13 %	7 %	7 %

„Lietuvos zinų kolekcijos“ ir papildomai surinktų šaltinių duomenys.

26 MOORE, Ryan. Postmodernism and punk subculture: Cultures of authenticity and deconstruction. *The Communication Review*, 2004, nr. 7.3, p. 305–327.

32 proc. metalo muzikos fanzinų buvo rašomi anglų kalba (pavyzdžiui, *Aeternum Silentium*²⁷, *ArteFACTed*²⁸, *Dark Dukedom*²⁹, *Edge of Time*³⁰ numeriai ir kt.). Lyginant su metalistų fanzinais, anglų kalba parašytų pankų ir fantastų leidinių buvo mažiau. Galima paminėti 1990–1995 m. Vilniaus fantastų klubo „Dorado“ leidžiamą *The Contact*³¹. Angliškai pasirodė ir keletas pankų subkultūrai priskirtų fanzinų, pavyzdžiui, *Mutual*³², du atskiri, užsienio skaitytojams skirti *KNKNK*³³, fanzino *Koks nors kelias (KNK)* kūrėjų numeriai. Respondentai pažymėjo, kad anglų kalba rašyti fanzinius paskatino noras bendrauti ne tik su Lietuvos, bet ir užsienio šalių skaitytojais³⁴.

Iš viso 23 proc. tyrimui atrinktų fantastų, metalistų ir pankų fanzinų numerių buvo rašomi dviem – lietuvių ir anglų – kalbomis. 9 proc. leidinių šalia lietuviškų pasitaikydavo vokiečių, lenkų, hebrajų, rusų ir kitomis kalbomis parašytų tekstų. Įvairiomis užsienio kalbomis, ypač su pankų subkultūra siejamuose fanziniuose, rašomos atskiros frazės, pastraipos ar net ištisi puslapiai. Užsienio kalba parašytas tekstas rodo ne tik fanzinų kūrėjų domėjimąsi kitų šalių kalba ir kultūra, bet ir leidžia išreikšti kūrybinius sprendimus, ideologiją, suintriguoti skaitytojus.

Nepaisant to, fanzinų kūrėjai nesilaikė visuomenėje priimtos oficialios kalbos vartojimo normos, todėl šių leidinių tekstuose neretai pasitaikydavo

- 27 *Aeternum Silentium*. Alytus, [1995], nr. 1. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 182 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/182>>.
- 28 *ArteFACTed*. Kaunas, nr. 1. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 368 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/368>>; *ArteFACTed*, Kaunas, nr. 2. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 269 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/369>>.
- 29 *Dark Dukedom*, 1995. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 669 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/669>>.
- 30 *Edge of Time*. Vilnius, 1993–2001, nr. 4–16. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Edge%20of%20Time>>.
- 31 BUIVYDAS, Romualdas; BERESNEVIČIUS, Gediminas (red.). *The Contact*. Vilnius: SF club „Dorado“, 1990–1995, nr. 1–8.
- 32 *Mutual*. 2001, nr. 2. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 685 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/685>>.
- 33 *KNK*. Kaunas, [1993]. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 266 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/266>>.
- 34 Tokiu būdu Lietuvoje parašyti ir užsienyje platinti sunkiosios muzikos fanzinai, tokie kaip *Brainstorm*, *Calmant*, pateko į Jaunimo kultūros archyvą (vok. *Archiv der Jugendkulturen*), įsikūrusį Berlyne (Vokietijoje), kuriame saugoma daugiau nei 20 tūkst. fanzinų ir kitų jaunimo kultūros artefaktų.

rašybos, skyrybos, korektūros klaidų. Pateikėjai pažymėjo, kad fanzinuose, rašytuose spausdinimo mašinėle, ar kompiuteriu spausdintuose tekstuose tekdavo ranka įrašyti lietuviškų raidžių varneles, taškus, nosines raides, pataisyti pastebėtas klaidas. Skirtinguose fanzinų numeriuose, nepriklausomai nuo to, ar tekstas buvo rašomas lietuvių ar anglų kalba, nevengta keiksmažodžių, juose gausu autentiško, atskirai subkultūrinei grupei būdingo slengo, įvairių santrumpų.

Fanzinai nebuvo redaguojami ar koreguojami kalbos redaktorių ir prižiūrimi oficialių spaudos leidybos institucijų. Tačiau savita, individualizuota fanzinų kalba buvo siekiama įvairių tikslų, pavyzdžiui, išreikšti emocijas, sukurti glaudų autoriaus ir skaitytojo ryšį, išsiskirti suburiant savo skaitytojų ratą, taip pat atsiriboti nuo populiariosios, visuomenėje dominuojančios spaudos. Fanzinų autorių pasirinktas rašybos ir kalbos stilius išryškina subkultūrinę priklausomybę³⁵. Neformalios kalbos vartojimas padeda kurti ne tik tekstą, bet ir konstruoja subkultūrinę tapatybę, apibrėžia grupės ribas³⁶ ir gali būti traktuojamas kaip savita maišto prieš oficialiosios spaudos ir kalbos standartus išraiška³⁷.

FANZINŲ NUMERIŲ SKAIČIAUS IR APIMTIES TENDENCIJOS

Išanalizavus Skaitmeninio Lietuvos jaunimo kultūros archyvo „Lietuvos žinų kolekcijos“ ir papildomai surinktų šaltinių išteklius, buvo išskirti 195 unikalūs fantastikos gerbėjų, metalistų ir pankų subkultūrai priskirtų vienkartinių ir tęstinių fanzinų pavadinimai, galėję turėti daugiau nei 820 numerių³⁸. Unikalių fanzinų pavadinimų ir jų numerių analizė parodė, kad pankų ir metalistų fanzinų pavadinimų ir jų numerių santykis yra gana panašus (žr. 2 pav.).

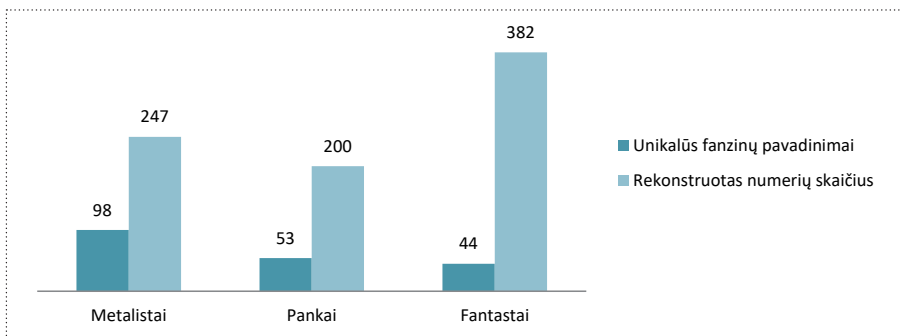
Lyginamose metalistų, pankų ir fantastų subkultūrose kiek daugiau buvo kuriama tęstinių leidinių (53 proc.), mažiau – vienkartinių (47 proc.). 11 proc. metalistų, pankų ir fantastų fanzinų kūrėjų išleido po du numerius, 12 proc. – tris. Rečiau pasirodydavo keturi–šeši tęstiniai to paties leidinio numeriai. Tik 15 proc. metalistų, fantastų ir pankų fanzinų kūrėjų gana periodiškai leido daugiau nei septynis numerius (žr. 3 pav.).

35 ANDROUTSOPOULOS, Jannis K. Non-standard spellings in media texts..., p. 527.

36 GABALLO, Viviana. Language and culture in minor media text types..., p. 162.

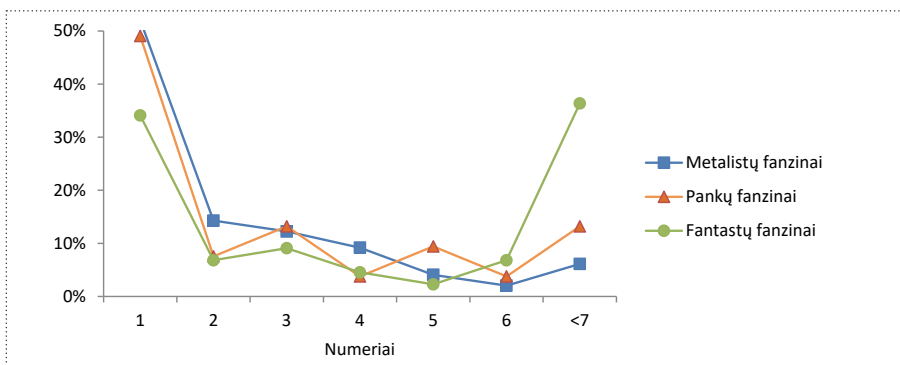
37 FLONT, Mateusz. (Anty) estetyka wizualna polskich zinów: część I..., p. 246.

38 Kadangi ne visi fanzinų numeriai pateko į „Lietuvos žinų kolekcijos“ ir papildomai surinktus išteklius, analizei atrinktų numerių skaičius buvo rekonstruotas remiantis paskutinio žinomo to paties pavadinimo fanzino numerio skaičiumi ir apklaustų pateikėjų duomenimis.

2 PAV. Unikalių leidinių pavadinimų (n = 195) ir bendras rekonstruotas leidinių skaičius (n = 829).

„Lietuvos žinių kolekcijos“ ir papildomai surinktų šaltinių duomenys.

3 PAV. Metalistų, fantastų ir pankų fanzinų rekonstruotas numerių skaičius (n = 829).

„Lietuvos žinių kolekcijos“ ir papildomai surinktų šaltinių duomenys.

Leidyba nutrūkdavo dėl įvairių priežasčių. Pasak respondentų, svarbus veiksnys buvo įkvėpimo rašyti ar naujų idėjų trūkumas, dalį fanzinų kūrėjų riboja finansinės galimybės, pasikeitusios gyvenimo aplinkybės. Kai kurie autoriai, keičiantis turiniui, asmeniniams pomėgiams ar gyvenimo aplinkybėms, kurė naujus fanzinų pavadinimus.

Leidybos tęstinumu ir didesniu leidinių numerių skaičiumi pasižymėjo fantastikos mėgėjų leidiniai. Lyginant su metalistų ir pankų kurtais fanzinais, tarp fantastikos mėgėjų leidinių buvo mažiau vienkartinį fanzinų (34 proc.) ir daugiau fanzinų, turinčių daugiau nei septynis numerius (36 proc.). Turimi duomenys rodo, kad daugiausiai numerių išleido fantastikos mėgėjų fanzinas

Tam, kas mėgsta fantastiką, pradėtas leisti 1986 m. Iki 1990 m. išėjo 6 šio leidinio numeriai. Nuo 1990 m. gegužės šis fanzinas pakeitė pavadinimą į *Denebolos šviesa*³⁹ ir nepastoviu reguliarumu ėjo iki 1998 m. Šiuo laikotarpiu išėjo dar apie 60 numerių. Kiek mažiau – 47 numerius – išleido mokslinės fantastikos fanzinas *InfoSFera*⁴⁰, ėjęs 1989–1997 m., 45 – *Dorado raganos*⁴¹, nereguliariai leistas 1994–2017 m. Metalistų ir pankų vienkartiniai leidiniai atitinkamai sudarė 52 proc. ir 49 proc.

Daugiau nei septynis numerius leido apie 12 proc. pankų subkultūrai priskirtų ir apie 6 proc. metalo muzikos fanzinų autorių. Pavyzdžiui, žinoma, kad daugiausiai numerių (16) išleido metalo ir alternatyvios muzikos gerbėjams skirtas, 8–88 puslapių apimties fanzinas *Edge of Time*⁴², ėjęs 1993–2001 m. Vilniuje lietuvių ir anglų kalbomis. Daugiausiai numerių (22) išleido su pankų subkultūra siejamas informacinis, įprastai A4 formato, vieno lapo, t. y. dviejų puslapių apimties, leidinys *Delčia*⁴³, kurtas Klaipėdoje apie 1992–1996 m. Kiek mažiau, bet didesnės apimties – 15 numerių išleido pankroko muzika ir pankų filosofija besidomintiems skirtas, paprastai 20 puslapių apimties, apie 1993–1996 m. ėjęs fanzinas *Provincija*⁴⁴. Apie 14 numerių sukūrė *KNK*⁴⁵ autoriai. Šio, daugiausia su pankų subkultūra siejamo, fanzino apimtis svyravo nuo 18 iki 48 puslapių. Leidinys kurtas apie 1990–1996 m. Kaune (iš jų 2 numeriai, vadinti *KNKKNK*⁴⁶ – anglų kalba).

39 *Denebolos šviesa*. 1990–1998. Fantastika.lt [žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://fantastika.lt/fanzinas-denebolos-sviesa/>>.

40 *InfoSFera*. [Vilnius], 1989–1997, nr. 1–16. Fantastika.lt [žiūrėta 2024 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <<https://fantastika.lt/fanzinas-infosfera/>>.

41 *Dorado raganos*. Vilnius, 1994–1997, nr. 1–45. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Dorado%20raganos>>.

42 *Edge of Time*. Vilnius, 2001, nr. 16. Press of darkness [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pressofdarkness.com/fanzines/edgeoftime16>>.

43 *Delčia*. Klaipėda, 1992–1996, nr. 1–22. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Del%20C4%8Dia>>.

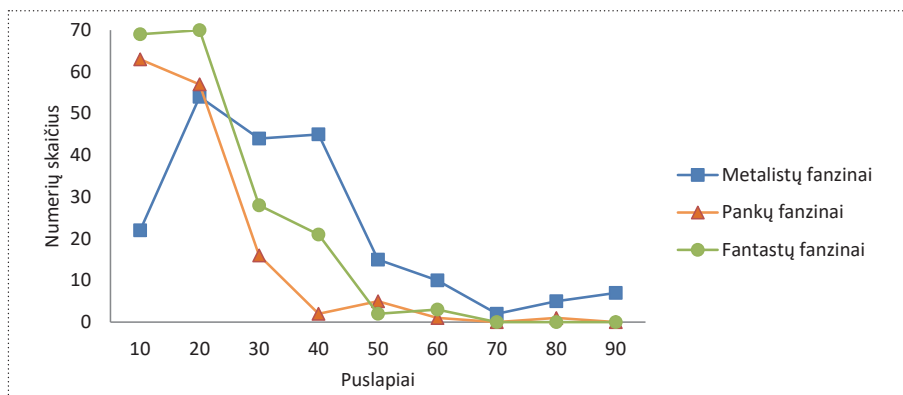
44 *Provincija*. 1993–1996, nr. 1–15. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Provincija>>.

45 *KNK*. Kaunas, [1990–1996], nr. 1–[12]. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20KNK>>.

46 *KNKKNK*. Kaunas, nr. 2. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 257 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/257>>.

Kaip galima pastebėti, XX a. pabaigos – XXI a. pradžios Lietuvos alternatyvaus jaunimo leistų fanzinų apimtis skyrėsi. Analizei surinktų išteklių meta-duomenys rodo, kad didžiausias fanzino puslapių skaičius būdingas metalistų kurtiems leidiniams (žr. 4 pav.).

4 PAV. Metalistų, fantastų ir pankų fanzinų puslapių skaičius (n = 542; nėra duomenų – 60).

„Lietuvos žinių kolekcijos“ ir papildomai surinktų šaltinių duomenys.

Atskirų metalistų subkultūrai priskirtų fanzinų apimtis svyravo nuo 2 iki 80–88 puslapių. Nuo 10 iki 40 puslapių išleisti 143 leidiniai, 60–80 puslapių – 14. Daugiau nei 80-ies puslapių apimties fanzinius leido metalo muzikos *Ad Arma!*⁴⁷, *Thy Kingdom Come*⁴⁸, *Ledo takas*⁴⁹, atskirų numerių *Edge of Time*⁵⁰ kūrėjai.

Skaitmeninio Lietuvos jaunimo kultūros archyvo ir papildomai surinktų išteklių analizės duomenimis, metalistų leidiniai išsiskyrė mažiausiu fanzinų nume-

47 *Ad Arma!*. Vilnius: Ledo Takas Records, 2001, nr. 1. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 661 [žiūrėta 2024 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/661>>.

48 *Thy Kingdom Come*. 1993, nr. 5. Press of Darkness [žiūrėta 2024 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pressofdarkness.com/fanzines/thykingdomcome5>>.

49 *Ledo takas*. Vilnius: „Ledo takas“, 2000, nr. 8. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 273 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/273>>.

50 *Edge of Time*. Vilnius, 1999, nr. 14. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 218 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/218>>; *Edge of Time*, Vilnius, 2001, nr. 16. Press of darkness [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pressofdarkness.com/fanzines/edgeoftime16>>.

rių, turinčių 2–8 puslapius, skaičiumi. Šių metalistams priskirtų leidinių surinkta 22 vnt. O 2–8 puslapių apimties pankų fanzinų – 63 vnt., fantastų – 69 vnt. (iš jų po 2 puslapius turėjo 3 metalistų, 31 pankų ir 45 fantastų leidiniai).

Mažesnė fantastikos mėgėjų leidinių apimtis būdinga vieno ar kelių autorių asmeninės kūrybos fanzinams, daugiausia rašytiems XX a. 9–10 dešimtmetyje ranka ar spausdinimo mašinėle. Pavyzdžiui, dvisavaitinio laikraščio fantastams *Nesvarumo būklė*⁵¹, kurto 1991–1993 m. Alytuje, 28-ių numerių apimtis neviršijo 2-ių puslapių, o jau minėto, nepriklausomo fanzino *Denebolos šviesa* pirmieji, 1991 m. pasirodę, numeriai buvo 2-iejų, vėlesni – 4-ių, o paskutiniai, leisti 1998 m. – 8-ių ar 12-kos puslapių apimties⁵².

Daugiau nei 70 fantastikos mėgėjų fanzinų numerių apimtis svyravo nuo 12-os iki 20-ies puslapių, 28 fanzinų – nuo 20-ies iki 30-ies puslapių, 21 fanzino – apie 30–40 puslapių. Fantastų fanzinų, kurių apimtis siekė daugiau nei 40 puslapių, lyginant su pankų ir metalistų leidiniais, buvo mažiausiai – 5 leidiniai. Daugiau nei 40 puslapių turėjo 7 pankų leidiniai ir net 39 metalistų fanzinai.

Fanzinų puslapių skaičius priklausė nuo skelbiamo turinio, publikacijų žanro, surinktos medžiagos kiekio. Didžiausia apimtimi pasižymintuose metalo muzikos fanzinuose buvo publikuojami ilgi ir išsamūs interviu su Lietuvos ir užsienio šalių atlikėjais, skelbiamos tuo metu išleistų naujausių muzikos įrašų, įvykusių koncertų apžvalgos, Lietuvos ir užsienio fanzinų recenzijos, svarbios naujienos, autoriaus žodžio skiltis, straipsniai aktualiomis temomis.

Fantastikos mėgėjų fanzinuose daugiausia dėmesio skirta originaliems autorių mėgėjų kūriniais – mokslinės fantastikos, mistiniams, siaubo ar humoristiniams apsakymams, poezijai, taip pat fantastikos knygų, įvykusių renginių apžvalgoms, informacijai apie būsimus renginius, kitas naujienas.

Mažesne leidinių apimtimi pasižymėję pankų fanzinai labiau orientavosi į vaizdu ir trumpais tekstais perteikiamą informaciją. Juose buvo ir autoriaus žodžio skiltis, interviu, išleistų fanzinų ar albumų apžvalgų, įvairių šios subkultūros idėjas įprasminančių tekstų, poezijos ar komiksų.

Alternatyvaus jaunimo spaudos aprašomųjų metaduomenų analizės rezultatai, apimantys fanzinų numerių skaičių ir apimtį, atskleidė atskirų subkultūrų fanzinų leidybos panašumus ir skirtumus, rodančius, kad fantastikos mėgėjų leidiniai nuo metalistams ir pankams priskirtų fanzinų skyrėsi didesniu tęstinių leidinių numerių skaičiumi ir mažesniu vienkartinį leidinių skaičiumi.

51 *Nesvarumo būklė*. Alytus, 1991–1993, nr. 1–28, [Fantastika.lt](http://fantastika.lt) [žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://fantastika.lt/fanzinas-nesvarumo-bukle/>>.

52 *Denebolos šviesa*. 1990–1998. [Fantastika.lt](http://fantastika.lt) [žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.]. <<https://fantastika.lt/fanzinas-denebolos-sviesa/>>.

Metalistai ir pankai turėjo panašų leidinių ir jų numerių santykį ir vienkartinį leidinių skaičių. Priešingai nei pankų ir fantastų, metalistų subkultūros fanzinai pasižymėjo didžiausia apimtimi.

FANZINŲ DAUGINIMO IR TIRAŽO GALIMYBĖS

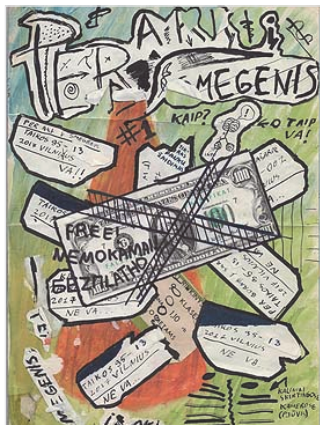
Kaip jau minėta, daugeliu atvejų, ypač XX a. 10 dešimtmečio pradžioje, fanzinai buvo kuriami kopijavimo popieriaus lapuose būdu. Platinami palaidi, susegti ar surišti ranka. Sukaupuose Skaitmeninio Lietuvos jaunimo kultūros archyvo „Lietuvos žinų kolekcijos“ ištekliuose dominuoja A5 formato fanzinai, sudarantys 63 proc. surinktų leidinių. Perpus mažiau A4 formato fanzinų – 30 proc. Rečiausiai pasitaikė nestandartinių matmenų leidinių – 8 proc.

Fanzinų tiražavimas vyko keliais būdais. 46 proc. apklaustų respondentų nurodė, kad jų leisti fanzinai buvo dauginami kopijavimo aparatu, 15 proc. – spausdinti spausdintuvu ir dauginti kopijavimo aparatu, 19 proc. – kopijavimo aparatu, ypač pirmieji numeriai, ir, esant galimybei, vėlesni numeriai spausdinti spaustuvėje. Tik 15 proc. fanzinų kūrėjų naudojosi vien tik profesionalių spaustuvių paslaugomis. 4 proc. – vienetinius leidinius rašė ranka, spausdinimo mašinėle, dauginami per kalnę.

Tyrimo metu respondentų pateikti atsakymai koreliuoja su Skaitmeninio Lietuvos jaunimo kultūros archyvo išteklių duomenimis, kurie rodo, kad 79 proc. „Lietuvos žinų kolekcijoje“ sukauptų leidinių buvo kopijuojami kopijavimo aparatu, 19 proc. – spausdinti profesionaliose spaustuvėse, 2 proc. – kurti kitais būdais.

Lyginant atskirų subkultūrų fanzinų dauginimo galimybes, išsiskiria fantastų ir metalistų fanzinų kūrėjai. „Lietuvos žinų kolekcijos“ duomenys rodo, kad 52 proc. fantastų ir 28 proc. metalo muzikos leidinių buvo spausdinami spaustuvėse. 48 proc. fantastų ir 72 proc. metalistų fanzinų dauginti kopijavimo aparatu. Pankų fanzinai dažniausiai buvo dauginami kopijavimo aparatu (98 proc.) ir labai retai spausdinami spaustuvėje (2 proc.).

Pankų subkultūros pasirinkimas fanzinus dauginti kopijavimo aparatu galėjo būti nulemtas siekio išlaikyti pankų subkultūrai būdingą „Pasidaryk pats“ principą. Pankų fanzinuose mėgta naudoti daugiau nuotraukų, laikraščių ar žurnalų iškarpu, pieštų komiksų, ranka, spausdinimo mašinėle, kompiuteriu rašytų tekstų fragmentų ir teiginių, kuriais buvo išreiškiamos rūpimos temos ir idėjos (žr. 5 pav.). Tekstas galėjo būti išdėstomas atsitiktine tvarka, tiek horizontaliai, tiek vertikalčiai, o lapuose dažnai nelikdavo paraščių.

5 PAV. Zino *Per akį į smegenis* Nr. 1, apie 1993 m. leisto Vilniuje, ranka pieštas originalaus viršelio maketas ir platinamo žino viršelio kopija

Metalistai ir fantastai savo leidinius maketavo profesionaliau, dažniau siekė išbaigtesnio, labiau struktūruoto jų apipavidalinimo, pabrėždami savo subkultūrinės vertybes ir įvaizdžio išraiškas. Metalistų fanzinuose vyravo niūri, brutali, o fantastų – mistinė vaizdų estetika (žr. 6 pav.).

6 PAV. Metalo muzikos fanzino *Edge of Time* Nr. 11, leisto 1996 m. andergraundo leidybinėje firmoje „Dangus Productions“ (kairėje), ir fantastų fanzino *InfoSFera* Nr. 1(42), leisto 1997 m. Vilniaus fantastų klubo „Dorado“, viršeliai

Fanzinų autoriai, siekdami palaikyti glaudų asmeninį ryšį su skaitytojais, dažnai pirmajame ar paskutiniajame puslapyje ranka įrašydavo leidinio kopijos numerį, asmeninę dedikaciją ar kitą trumpą žinutę. Pavyzdžiui, su metalistų subkultūra siejamo, anglų kalba parašyto antrojo fanzino *Enteric* numerio, pasirodžiusio 1993 m. Vilniuje, paskutiniame puslapyje ranka įrašytas ne tik šio leidinio kopijos numeris, bet ir trumpas atsiprašymas dėl prastos leidinio kopijavimo kokybės: „21 copy Sorry brokas“⁵³.

Nors pačiuose fanziniuose jų tiražas nurodomas gana retai, spaustuvėse daugintuose ir profesionaliai sumaketuotuose fanziniuose numerio tiražas nurodomas dažniau nei ranka maketuotuose ir kopijavimo aparatu daugintuose leidiniuose.

Skirtingų subkultūrų fanzinų tiražas svyravo nuo vos vieno egzemplioriaus iki kelių dešimčių ar net kelių tūkstančių. Tiražas priklausė nuo fanzino populiarumo ir skaitytojų susidomėjimo. Vienetinio ar mažesnio tiražo leidiniais dalintasi asmeniškai, draugų rate nemokamai. Šalia nemokamai platinamų didesnio tiražo fanzinus, ypač daugintus spaustuvėje, už tam tikrą sumą buvo galima išsigyti parašius asmeninį laišką autoriui ar renginių metu, kartais naudotasi subkultūrinių įmonių platinimo paslaugomis. Dalis laiškais platinamų fanzinų autorių prašydavo padengti tik pašto išlaidas. Draugams, giminėms, tėvams, prisidėjusiems tiek finansiškai, tiek prie leidinio kūrimo, maketavimo, kitų darbų, fanzinų autoriai išreikšdavo padėką „Autoriaus žodžio“ skiltyje.

Kopijavimo aparatu daugintų leidinių tiražas buvo kiek mažesnis ir priklausė nuo fanzinų kūrėjų finansinių galimybių. Pasak respondentų, dauginimo aparatu kopijuoto, apie 1993–1994 m. Vilniuje kurto fanzino *Per akį į smegenis*⁵⁴, priskirto pankų subkultūrai, tiražas svyravo nuo 20 iki 40 egz., su metalistų subkultūra siejamo, 1995–1998 m. Telšiuose kurto, trijų numerių, dauginimo aparatu kopijuoto fanzino *Samogitia*⁵⁵ tiražas siekė apie 30 egz.

Spaustuvėse daugintų fanzinų tiražas buvo kiek didesnis, pavyzdžiui, Lietuvos fantastikos fanzino *Dorado raganos* (1994–2017 m.) atskirų numerių

53 *Enteric*. Vilnius, 1993, nr. 2, p. 40. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 711 [žiūrėta 2024 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/711>>.

54 *Per akį į smegenis*. Vilnius, [1993–1994], nr. 1–4. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 341, 342, 280, 346 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Per%20ak%20AF%20C4%AF%20smegenis>>.

55 *Samogitia*. Telšiai, 1995–1998, nr. 1–3. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 641, 642, 643 [žiūrėta 2024 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Samogitia>>.

tiražas svyravo nuo 60–70 iki 80–100 egz. Su metalistų subkultūrine grupe siejamų fanzinų *Evisceration* (1993–1994 m.) ir *Horror High* (1993–1998 m.), autorius teigimu, tiražas svyravo nuo 200 iki 600 egz., metalo muzikos fanzino *Ledo takas* paskutinių numerių, išleistų 1999–2000 m., tiražas siekė 1 000 egz.

Apibendrinus fanzinų dauginimo ir tiražavimo galimybes pastebėta, kad pankų vertybėmis ir filosofija besivadovaujantys fanzinų kūrėjai neretai rinkosi juos dauginti savarankiškai kopijavimo aparatu, taip siekdami autonomijos, kūrybinės laisvės ir leidinių autentiškumo. Metalo muzikos ir fantastikos mėgėjų fanzinų kūrėjai, siekdami leidinių kokybės, profesionalumo, platesnės skaitytojų auditorijos, dažniau naudojosi spaustuvių paslaugomis.

IŠVADOS

XX a. 9–10 dešimtmečio – XXI a. pradžios neformalaus jaunimo kurtų ir savarankiškai platintų fanzinų aprašomųjų metaduomenų ir lauko tyrimo duomenų analizė parodė fanzinų leidybos tendencijas, kūrėjų vertybes, požiūrį į dalį alternatyvaus jaunimo pasaulėžiūros aspektų, atsiskleidžiančių per kalbą, leidinių kūrimą, jų skaičių ir apimtį, dauginimo galimybes, nulemtas tiek ekonominių ar sociokultūrinių veiksnių, tiek leidėjų kūrybiškumo išraiškos.

Siekdami savarankiškumo ir individualumo, o neretai norėdami pabrėžti skirtumus nuo profesionalios žiniasklaidos leidinių, fanzinų kūrėjai nepaisė maketavimo, estetikos, kalbos vartojimo ir kitų profesionalios leidybos standartų. Lietuvoje kurti fanzinai tapo viena pagrindinių alternatyvaus jaunimo bendravimo, idėjų sklaidos, kūrybinės laisvės ir saviraiškos formų.

Neformalaus jaunimo kurtuose fanzinuose vartojamos kalbos analizė parodė subkultūrinių grupių tapatumo raiškos bruožus, susijusius su kūrėjų laisvę įprasminančiomis vertybėmis, ideologija, originaliais estetiniais ir kūrybiniais sprendimais. Fanzinuose vartojamos kalbos pasirinkimas, rašyba, kalbos stilius tapo ne tik komunikacijos, formuojančios artimesnį ryšį su skaitytojais, bet ir kultūrinės saviraiškos forma ir atskleidė fanzinų kūrėjų veiklos tarptautiškumo tendencijas, padėjusias fanzinų (ypač metalo muzikos subkultūros) autoriams įsilieti į globalų fanzinų kultūros kontekstą.

Fanzinų kūrėjų sprendimas leisti vienkartinius ar tęstinius leidinius priklausė nuo individualaus pasirinkimo, motyvacijos, asmeninio kūrybinio potencialo, skaitytojų susidomėjimo ir palaikymo. Fanzinų apimtis priklausė nuo atskirai subkultūrai aktualių idėjų ir informacijos pateikimo būdo. Metalistų fanzinuose, pasižymėjusiuose didžiausiu puslapių skaičiumi, šios subkultūros veiklą pristatanti informacija dažniau buvo pateikiama tekstu, orientuojantis

į muzikos grupių veiklos apžvalgas, recenzijas, interviu ir pan. Priešingai, su pankų subkultūra siejamų fanzinų mažesnė apimtis daugeliu atvejų priklausė nuo kūrybiškų sprendimų, t. y. idėjų ir informacijos pateikimo iliustracijomis, simboliais, teiginiais formos.

Fanzinų autoriai, pasitelkdami asmeninius finansinius resursus, artimiausios aplinkos (draugų, šeimos) paramą, savarankiškai tiražavo ir platino nemokamas arba nedaug kainuojančias fanzinų kopijas. Fanzinų kūrėjai, nesiorientuodami į finansinę naudą, produktyviai išnaudojo to meto technologines (leidinių dauginimo, maketavimo) galimybes, jas kūrybiškai pritaikydami fanzinų leidybos procese, siekdami sociokultūrinių tikslų – palaikyti glaudų ryšį su bendraminčiais, skleisti subkultūroms aktualias idėjas ir vertybes.

Šaltiniai ir literatūra

1. *Ad Arma!*. Vilnius: Ledo Takas Records, 2001, nr. 1. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 661 [žiūrėta 2024 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/661>>.
2. *Aeternum Silentium*. Alytus, [1995], nr. 1. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 182 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/182>>.
3. ANDROUTSOPOULOS, Jannis K. Non-standard spellings in media texts: The case of German fanzines. *Journal of Sociolinguistics*, 2000, nr. 4.4, p. 514–533. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00128>.
4. *ArteFACTed*. Kaunas, nr. 1. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 368 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/368>>.
5. *ArteFACTed*. Kaunas, nr. 2. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 269 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/369>>.
6. ATTON, Chris. *Alternative Media*. Sage Publications, 2002. ISBN 9780761967705.
7. BUIVYDAS, Romualdas; BERESNEVIČIUS, Gediminas (red.). *The Contact*. Vilnius: SF club „Dorado“, 1990–1995, nr. 1–8.
8. DAPKUTĖ, Daiva. From Sandwich to Santara: Frivolously Serious Publications by Lithuanian Students in the US. *Knygotyra*, 2020, nr. 74, p. 141–167. DOI: [doi:10.15388/Knygotyra.2020.74.49](https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2020.74.49).
9. *Dark Dukedom*. 1995. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 669 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/669>>.
10. *Delčia*. Klaipėda, 1992–1996, nr. 1–22. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Del%4%8Dia>>.
11. *Denebolas šviesa*. 1990–1998. Fantastika.lt [žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://fantastika.lt/fanzinas-deneblos-sviesa/>>.
12. DIXON, Kevin. Demand and the reduction of consumer power in English football: a historical case-study of newcastle United fanzine, the Mag 1988–1999. *Soccer & Society*, 2020, nr. 21.1, p. 96–114. DOI: <https://doi.org/10.1080/14660970.2018.1508020>.

13. *Dorado raganos*. 1994–2011, 2017, Vilnius [žiūrėta 2023 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ibiblioteka.lt/metis/publication/C1B0000476436?q=vik0qpgi0>>.
14. *Dorado raganos*. Vilnius, 1994–1997, nr. 1–45. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Dorado%20raganos>>.
15. DUNCOMBE, Stephen. *Notes from underground: Zines and the politics of alternative culture*. Verso, 1997. ISBN 9781859841587.
16. *Edge of Time*. Vilnius, 1993–2001, nr. 4–16. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Edge%20of%20Time>>.
17. *Edge of Time*. Vilnius, 1999, nr. 14. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 218 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/218>>.
18. *Edge of Time*. Vilnius, 2001, nr. 16. Press of darkness [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pressofdarkness.com/fanzines/edgeoftime16>>.
19. *Enteric*. Vilnius, 1993, nr. 2. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 711 [žiūrėta 2024 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/711>>.
20. *Fanzinai*. Fantastika.lt. [žiūrėta 2024 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://fantastika.lt/category/fandomas/fanzinai/>>.
21. FLONT, Mateusz. (Anty) estetyka wizualna polskich zinów: część I: “trzeci obieg” w latach 80. In *Badanie i projektowanie komunikacji*. Wrocław: Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017, nr. 6, p. 248–264. ISBN 978-83-65705-26-6.
22. FLONT, Mateusz. (Anty) estetyka wizualna polskich zinów: część II: „obieg alternatywny” w latach 90. In *Badanie i projektowanie komunikacji*. Wrocław: Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018, nr. 1, p. 155–175. ISBN 978-83-65705-65-5.
23. GABALLO, Viviana. Language and culture in minor media text types: A diachronic, intralinguistic analysis from fanzines to webzines. In *Contrastive Media Analysis – Approaches to linguistic and cultural aspects of mass media communication*. John Benjamins Publishing Company, 2012, p. 145–175.
24. GINTAUTAS, Mažeikis. *Paraštės: minčių voratinkliai*. Šiauliai: Saulės delta, 1999. ISBN 9986-899-36-2.
25. HALL, Hazel; SMITH, Neil. You’ll wish it was all over: the bibliographic control of grey literature with reference to print football fanzines. *Serials*, 1997, nr. 10, p. 189–194. DOI: 10.1629/10189.
26. *InfoSfera*. [Vilnius], 1989–1997, nr. 1–16. Fantastika.lt [žiūrėta 2024 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <<https://fantastika.lt/fanzinas-infosfera/>>.
27. KAIRAITYTĖ-UŽUPĖ, Aušra; RAMANAUSKAITĖ, Egdija. Jaunimo neformalių savilaidos leidinių fanzinų atsiradimas ir paplitimas Lietuvoje. *Tautosakos darbai*, 2023, nr. 65, p. 128–144. DOI: 10.51554/TD.23.65.06.
28. *KNK*. Kaunas, [1990–1996], nr. 1–[12]. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20KNK>>.
29. *KNK*. Kaunas, [1993]. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 266 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/266>>.
30. *KNKNK*. Kaunas, nr. 2. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 257 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/257>>.

31. KUNČINAS, Domas. Pasidaryk pac... žina?! *Moksleivis*. Vilnius, 1995, nr. 5.
32. KUNČINAS, Domas. Pasidaryk pac... žina?! *Moksleivis*. Vilnius, 1995, nr. 6.
33. *Ledo takas*, Vilnius: „Ledo takas“, 2000, nr. 8. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 273 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/273>>.
34. *Lietuvos žinių kolekcija*. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/>>.
35. LIOGĖ, Ugnius. „Wounded“ – tik apie tai, kas originalu ir gerai. *Mes!*. Vilnius, 1993, nr. 3.
36. LIUBINIENĖ, Neringa. Metalo muzikos gerbėjų fanzinai: subkultūrinės grupės tapatybės kodai. *Grupės ir aplinkos*, 2009, nr. 1, p. 199–220. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/756/1/ISSN2029-4182_2009_N_1.PG_199-220.pdf>.
37. MIZARAS, Vytautas. Lietuviški fanzinai: Raganos ir Alus. *Mes!*. Vilnius, 1993, nr. 3.
38. MOORE, Ryan. Postmodernism and punk subculture: Cultures of authenticity and deconstruction. *The communication review*, 2004, nr. 7.3, p. 305–327. DOI: 10.1080/10714420490492238.
39. *Mutual*. 2001, nr. 2. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 685 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/page/685>>.
40. *Nemunas*. Kaunas, 1989, nr. 1.
41. *Nemunas*. Kaunas, 1991, nr. 7.
42. *Nesvarumo būklė*. Alytus, 1991–1993, nr. 1–28. *Fantastika.lt* [žiūrėta 2024 m. vasario 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://fantastika.lt/fanzinas-nesvarumo-bukle/>>.
43. *Per akį į smegenis*. Vilnius, [1993–1994], nr. 1–4. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 341, 342, 280, 346 [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Per%20ak%20C4%AF%20%C4%AF%20smegenis>>.
44. *Press of Darkness*. [žiūrėta 2024 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pressofdarkness.com/>>.
45. *Provincija*. 1993–1996, nr. 1–15. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Provincija>>.
46. QUINTELA, Pedro; GUERRA, Paula. Punk Fanzines in Portugal (1978–2013): A Critical Overview. In *Punk, Fanzines and DIY Cultures in a Global World: Fast, Furious and Xerox*, 2020, p. 41–69. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-28876-1_3.
47. RAMANAUSKAITĖ, Egidija. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas: XX a. pabaigos Lietuvos subkultūrinių bendrijų tyrinėjimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004. ISBN 9955120150.
48. *Samogitia*. Telšiai, 1995–1998, nr. 1–3. Skaitmeninis Lietuvos jaunimo kultūros archyvas, id nr. 641, 642, 643 [žiūrėta 2024 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jauka.knf.vu.lt/collection/1/search?search=Title%3A%20Samogitia>>.
49. SHEIDLOWER, Jesse (ed.). Fanzine. In *Historical Dictionary of Science Fiction*, 2020 [žiūrėta 2024 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<https://sfdictionary.com/view/186/fanzine#qid7367>>.
50. ŠATŪNIENĖ, Reda. Pankų subkultūrinės tapatybės bruožai Lietuvoje ir Vakaruose. *Grupės ir aplinkos*, 2009, nr. 1, p. 143–163. Prieiga per internetą: <<https://eltpalykla.vdu.lt/1/780>>.

51. *Thy Kingdom Come*. 1993, nr. 5. Press of Darkness [žiūrėta 2024 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.pressofdarkness.com/fanzines/thykingdomcome5>>.
52. TRIGGS, Teal. Alphabet Soup: Reading British fanzines. *Visible language*, 1995, nr. 29.1, p. 72–87. Periodicals Archive Online. ISSN 0022-2224.
53. TRIGGS, Teal. *Fanzines: The DIY Revolution*. San Francisco: Chronicle Books, 2010. ISBN-10 0811876926.
54. ZAVECKIENĖ, Žiedūnė. *Jaunimas istorijos skersvėjuose: Lietuvos jaunimo spauda 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018. ISBN 978-609-07-0484-4 (EPUB).

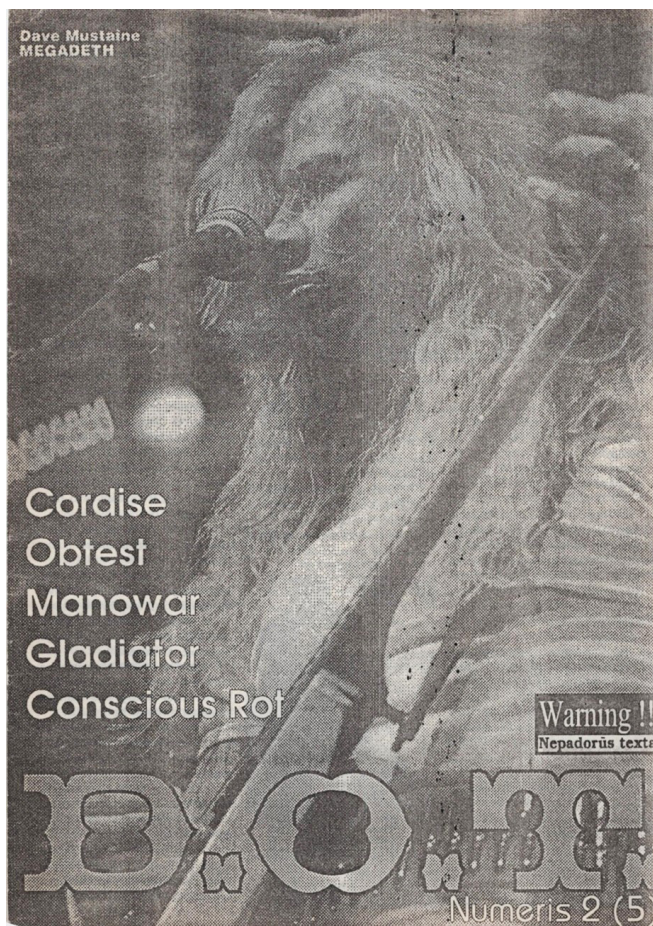
1 PRIEDAS

Pankų fanzino „KNK“ („Koks nors kelias“) Nr. 7 viršelis, 1992 m., Kaunas.

2 PRIEDAS

Metalistų fanzino „D.O.T.“ („Dominion of Terror“) Nr. 2 (5) viršelis, 1993 (?), Vilnius.

3 PRIEDAS

Fantastų fanzino „Dorado raganos“ Nr. 3 (21) viršelis, 1997 m., Vilnius.

